IDENTITY AND CULTURE OF THE MINORITIES IN BANATUL ROMÂNESC REGION, ESPECIALLY THE GERMAN MINORITY

Velcsov Kalinca-Andreea
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: The Banat area has a valuable culture and cultural activity due to the connection of different ethnic groups, which have marked their identity through what they offer: their own culture, language or dialect, customs, traditions, skills, crafts, knowledge, authenticity. Researching the culture of the minorities in the Banat region first involves gathering as much information as possible about them, from the conjuncture in which they settled in the region, how they settled, how they developed and how they adapted and all areas in which the existing personalities excel, how their activity and existence is reflected through the documents of the libraries in particular.

Keywords: minority, Germans, Banat, interculturality, Timisoara

Banatul istoric este una din regiunile centrale europene care s-au caracterizat mai ales în trecut printr-o diversitate culturală și confesională cu totul deosebită, unde au trăit împreună într-un spațiu restrâns un număr mare de etnii și anume: români, sârbi, șvabi, unguri, croați, secui, evrei, armeni, bulgari, macedoneni, turci, cehi, slovaci, ruteni, țigani, italieni, francezi. Toate aceste comunități au conviețuit în pace și armonie în cea mai mare parte a istoriei regiunii.[1] Banatul este o provincie geografică și istorică împărțită astăzi între România Serbia adică Banatul sârbesc și în foarte mică măsură în Ungaria pe teritoriul României. Câmpia Banatului este localizată în vestul țării și are ca principal punct de atracție localitatea municipiul Timișoara.

Într-un studiu al Cătălinei Ancuța, *Studiu geografic al disparităților teritoriale din Banatul românesc,* orașul Timișoara iese în evidență prin faptul că este un oraș cosmopolit, un pol, un centru tradițional al regiunii Banatului românesc, un centru tradițional de dezvoltare a cărui vitalitate de-a lungul vremii s-a concretizat prin creșterea populației. De când s-a constituit, Timișoara a fost un oraș multicultural devenind un oraș din ce în ce mai proeminent din punct de vedere intercultural. Întregul ansamblu patrimoniului cultural al orașului poartă indicii care marchează interferențele culturilor: Contactele și schimburile permanente între intelectuali de toate etniile sunt rezultatul unei tradiții îndelungate care arată comunicarea bazată pe respectul diversității fiind astfel o sursă de îmbogățire pentru toate comunitățile. Patrimoniul vieții culturale al orașului nu poate fi complet fără aportul minorităților. În ciuda barierelor de limbă sau de orientare religioasă, Timișoara reprezintă o poartă deschisă pentru Europa. Promovarea acestui spirit al toleranței și a interculturalității caracterizează orașul Timișoara și regiunea Banatului reprezentând una din principalele vocații ale instituțiilor desemnate cu menținerea și promovarea acestor prerogative: din aceste instituții se pot aminti centrele culturale, institutul intercultural. Interesul pentru cultură și interculturalitate este susținut atât prin activitățile celor trei teatre de stat în trei limbi diferite (un teatru român, un teatru german și un teatru unguresc) dar și prin concerte, ca și cele de orgă organizate în bisericile catolice sau reformate în care se găsesc membrii aparținători ai tuturor comunităților. Asociațiile multiculturale ale localității, bisericile cimitirele, locurile, persoanele, cărțile articolele din ziare sau mărturiile orale sunt dovada existenței unei minorități de-a lungul timpului într-un loc.

[1] ALEXANDRESCU, Grigore. *Război în Banat.* În revista *Morisena revistă de cultură istorică*. anul III, nr.1 (9)/2018, Cenad. 2018, p. 54.

Minoritatea germanilor din Banat

Caracteristicile comunității minoritare: Minoritatea germanilor din Banat provenită din grupul șvabilor dunăreni care au emigrat în Banat cu peste 200 de ani în urmă, au venit din diferite regiuni din sudul Germaniei. Germanii reprezintă minoritatea etnică majoritară din Banatul românesc și se regăsesc pe tot cuprinsul teritorial al acestuia. În anumite localități bănățene, tradițiilele lor, cultura și gospodărirea reprezintă sunt mai puternic reliefate decât la alte minorități.

Germanii ca minoritate sunt puternic evidențiați în localitatea Șandra cunoscută ca Sandorhaza în limba maghiară, Alexander Housen în limba germană, sau chiar Schanderhass în graiul șvăbesc autohton. Alte localități în care există minoritatea germană sunt: Oravița germane, Satchinez (Kness), Săcălaz(Sackelhausen), Sintar(Buchberg), Stamora germană(Deutschstamora), Șag(Schag), Șandra(Alexanderhausen), Șanovița(Schanowitz), Șarlota (Charlottenburg), Știuca(Ebendorf), Teremia Mare(Marienfeld) Teremia Mică(Albrechtsflor), Tomnatic(Triebswetter), Uihei(Neusiedel), Uivar(Neuburg), Variaș(Warjasch), Vizejdia (Wiseschdia), Voiteg(Woiteg).

Șvabii bănățeni, în germană *banater schwaben* este populația de origine germane, ramură din grupul șvabilor dunăreni care au emigrat în Banat cu peste 200 de ani în urmă venind din regiuni diferite ale părții de Sud a Germaniei.[2] Banatul sub ocupație otomană era împărțit în 12 districte: Timișoara, Lipova, Făget, Caransebeș, Lugoj, Orșova, Palanca Nouă, Panciova, Vârșeț, Ciacova, Becicherecu Mare-Becej și Cenad. Șvabii venit pe Dunăre cu un tip de bărci denumit *Ulmer Schachtel*. Colonizarea Banatului a fost o acțiune organizată pe scară largă sistematică organizată în detaliu de către administrația austriacă. Procesul de colonizare a fost dificil, lung iar datele statistice arată pe lângă persoanelor care sosesc în Banat în urma acțiunilor de colonizare încă aproximativ 80-10000 de persoane care ajung pe cale particulară[3].

După o guvernare de aproape 200 de ani a provinciei Imperiului Otoman, teritoriile au fost cucerite de trupele împăratului german care a susținut venirea pe meleagurile bănățene a celor mai vechi minorități etnice: din Luxemburg, Alsacia, Lorena, din provincii alpine și din Bohemia, aceștia pe atunci fiind agricultori, meșteșugari, comercianți, minieri și administratori. Coloniștii germani erau numiți șvabi deși majoritatea nu proveneau din regiunea administrative Șvabia, ei au acceptat recunoașterea lor în Banat ca șvabi bănățeni[4].

Printr-un efort uriaș cu numeroase victime și obstacole timp de două-trei generații, transformarea regiunii s-a încheiat cu succes. Șvabii bănățeni aveau o vorbă: *" Primilor moartea, următorilor sărăcia, ultimilor pâinea". Banatul a* a fost practic transformat în grânarul Imperiului Austro-ungar, iar în 1778 orașul Timisoara este numit Mica Viena[5].

Conform statisticilor oficiale datorate recensământului populației României din 1992, "șvabii din Banat numără 37812 locuitori, în perioada 1992-2012 numărul vorbitorilor nativi de limbă germane, a scăzut."[6]

Întotdeauna competiția a reprezentat o caracteristică a germanilor din Banat. Școlile germane din Banat încă de la început au reprezentat modele pentru școlile celorlalte etnii din Banat atât din punct de vedere al structurii, al impunerii și desfășurării procesului didactic dar și al finanțării. Deși românii și sârbii ortodocși au refuzat constant finanțarea școlilor proprii

---

[2] ȘEULEAN, Paul. *Comunitatea germană din Cluj, Sibiu și Timișoara în perioada interbelică: (1918-1938) abordare comparativă*. Volumul 1. Cluj Napoca: Argonaut, 2012, pp.30-31.

[3] Ibidem, p. 39.

[4] TULLIUS, Nicolaus. *Din Banat în Canada: Cronica unei călătorii de o viață*. Timișoara: Orizonturi universitare. 2013, 189, p.10.

[5] Idem 4, p. 39.

[6] NEUMANN, Victor. *Interculturalitatea Banatului*. Ediția a 3-a revăzută și adăugită. Iași: Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza". 2015, p.86.

de către autoritățile habsburgice, modelele și legislația pedagogică elaborate și impuse de la Viena au fost preluate selectiv de către aceștia iar școlile pedagogice de învățători înființate în secolul al XVIII-lea și susținute financiar de către autoritățile centrale au fost în măsură egală utile tuturor etniilor din Banat. În Timișoara există și astăzi prestigiosul liceu „Nikolaus Lenau".

Între secolele XVII-XIX Banatul românesc avea școli cu predare în limba germană în multiple localități, fapt atestat și prin cărți și arhive: H. Wolf, *Das Schulwesen des Temeswarer Banats* im 18. J.h., Ed. Rudolf Rohrer, Wien, 1935 sau P.Radu, D.Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, Editura Litera, București, 1977. (Vezi Anexe, Figura 1.)

Școlile cu predare în limba germană din Banat au fost atinse în egală măsură de fenomenul controlului și a oprimării politice promovările până foarte târziu se realizau în funcție de fidelitatea manifestată față de regimul comunist. Nu de puține ori, au avut pe plan instituțional etichetări cu caracter negativ privind originea socială, apartenența politică, trecutul politic, ajungându-se în particular la acuzații și reproșuri cu privire la trecutul nazist al unor cadre didactice ce au supraviețuit în învățământul german după Al Doilea Război Mondial. În preajma anului 1989 învățământul german din România și Banat a fost artificial menținut sub dominația lui Nicolae Ceaușescu care de-a lungul conducerii sale a dorit supraviețuirea sistemului de cultură și învățământ.

Organizații și organisme

Forumul democrat al germanilor din Banat BVIK
Forumul democrat al germanilor din Lugoj
Forumul democrat al germanilor din Timișoara
Forumul German al Tineretului bănățean FGTB
Uniunea Adam Muller Guttenbrunn AMG Timișoara
Asociația Clubul Economic german Timișoara

Forumul Democrat al Germanilor din Banat: Formațiile de dansuri germane: Edelweiss Deta, Billeder Heiderose, Warjascher Spatzen, Hatzfelder și Pipatsche, Hänschenklein și Fanfara „Banater Musikanten" din Timișoara.

Șvabii bănățeni s-au remarcat într-o multitudine de domenii prin tradiții, iscusință și pricepere.

În mediul online există numerose pagini ale instituțiilor, organizațiilor despre șvabii bănățeni., există de asemenea materiale promoționale ale Consiliului Județean Timiș a primăriei Timișoara dar și cele redactate pe tematică sub egida Institutului Intercultural Timișoara care reprezintă dovada expresiei societății plurale și tolerante și deschise. Când se vorbește despre societatea plurală se invocă cifrele statistice care indică existența a nouăsprezece grupuri etnice tradiționale de dimensiuni diferite. Pe pagina Institutului se vorbește despre instituțiile suport pentru păstrarea identității entice, bisericile, școlile cu cele trei licee în limbile maghiară, sârbă și germană, secția germană de la Politehnica din Timișoara sau secțiile ce formează profesorii de sârbă la Universitatea de Vest din Timișoara, teatrele în limbile maghiară și germană, ansamblurile folclorice susținute prin fonduri publice. Este enunțat *Buletinul minorităților* și emisiunile pentru minorități de la TVR Timișoara dar și emisiunile în nouă limbi minoritare la Radio Timișoara. Acestora li se adaugă ziarele în limbile minorităților naționale dintre care cele în limbile germane, sârbă și bulgară sunt rezultate ale susținerii financiare publice prin intermediul Consiliului național al minorităților. Banatul mediatic german se regăsește ca supliment săptămânal inclusiv cu pagina sa în grai șvăbesc în corpul cotidianului *Național* editat în limba germană.

Timișoara, capitala Banatului este identificată drept un promotor al democrației și pluralismului. Trustul de presă, agenda cu echipe redacționale mixte, de departe sunt cele mai diversificate din punctele de apartenență etnică. Ziariștii, unii dintre ei personalități în cultura

minoritară: scriitorul Dușan Baiski, scriitoarea Maria Pongracz sau istoricul artelor Janos Szekernyes manifestă o mai mare sensibilitate față de sărbătorile, tradițiile sau evenimentele din grupuri minoritare oferind un spațiu relativ mai generos acestora în publicațiile de referință.[7]

Elita locală politică culturală și economică din județul Timiș apreciază coabitarea multietnică ca fiind benefică pentru dezvoltarea regiunii Banat pentru care Banatul a ajuns să fie considerat ”fruncea”.Depinde de colectivitate care este imaginea pe care o promovează despre sine, fiind important ca această imagine să fie coerentă atât în exterior cât și în interior. Într-un scurt articol referitor la imaginea localității ca mijloc de comunicare se reamintește statutul orașului promovat de consiliul local ca ”un spațiu multicultural și multietnic, oraș ce se află situat la confluența dintre Occident și Orient, Timișoara este un model de conviețuire armonioasă între numeroasele grupuri etnice care îl compun”[8].

Printre personalitățile marcante ale comunității de germani din Banat sunt: binecunoscuta Herta Müller, scriitoarea de succes, recunoscută la nivel mondial (n. 1953), scriitoare, laureată a Premiul Nobel pentru literatură; Herbert Müller (n. 1962), sportiv, handbalist; Stefan Hell (n. 1962), laureat al Premiului Nobel pentru Chimie și mulți alții. Herbert Müller născut la 3 septembrie 1962, Timișoara, România este un antrenor german de handbal, originar din Banat, acesta a crescut la Variaș. Înainte de a emigra în Germania în 1980, a activat între 1976-1980 ca extremă stângă la Politehnica Timișoara. Din 1999 până în 2008 a fost antrenor al echipei feminine 1. FC Nürnberg, fiind în paralel și antrenorul echipei feminine de handbal a Austriei. Pe plan academic, Müller a fost Dozent (conferențiar universitar) de matematică la Institut für Integration din Nürnberg.

Stefan Hell este un fizician german originar din România, laureat al Premiului Nobel pentru Chimie pe 2014. Este director în Institutul Max Planck de Chimie Biofizică (Karl-Friedrich-Bonhoeffer-Institut) din Göttingen. În anul 2014 a primit Premiul Nobel pentru Chimie, împreună cu Eric Betzig și William E. Moerner, pentru dezvoltarea microscopiei fluorescente cu super-rezoluție. Stefan Hell provine dintr-o familie de șvabi bănățeni. A copilărit la Sântana, în județul Arad, a fost admis la Liceul Nikolaus Lenau din Timișoara, ale cărui cursuri le-a urmat până în 1978, când a emigrat cu familia în Republica Federală Germania. Tema dizertației sale prin care s-a remarcat a fost „Reprezentarea microstructurilor transparente în microscopul confocal” (în germană Abbildung transparenter Mikrostrukturen im konfokalen Mikroskop). Pentru scurt timp a lucrat ca inventator. În această perioadă l-au preocupat posibilitățile de a îmbunătăți rezoluția microscopiei optice dincolo de limitele atinse până la acel moment de știință, astfel că a pus bazele microscopiei 4Pi, o variantă îmbunătățită a microscopiei de fluorescență[9]. În 2004 a fost numit profesor onorific la Universitatea din Göttingen. Hell este membru de onoare al Academiei Române din 2012.

Informații despre prezența și activitatea culturală a minorităților în Banat poate fi regăsibilă în centrele culturale, asociațiile, organismele, instituțiile, persoanele publice sau la orice persoană care deține documente scrise de minorități sau despre minorități din localitățile bănățene care sunt locuite și de minorități. Se pot consulta buletine ale minorităților, emisiunile pentru minorități de la TVR Timișoara, emisiunile în nouă limbi minoritare la Radio Timișoara, ziarele în limbile minorităților naționale: cele în limbile germane, sârbă și bulgară sunt rezultate ale susținerii financiare publice prin intermediul Consiliului național al minorităților. *Banatul mediatic german* se regăsește ca suplimente săptămânal inclusiv cu

[7] FUNDAȚIA DIASPORA TIMIȘOARA ÎN COLABORARE CU CATEDRA DE ȘTIINȚE POLITICE UNIVERSITATEA BABEȘ BOLYAI CLUJ. *Imaginea celuilalt și Comunicare în comunicațiile locale multe etnice* Timișoara: Marineasa. 2006, p.162.

[8] Ibidem.

[9]ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA ONLINE. *Stefan Hell*. Disponibil la: https://www.britannica.com/biography/Stefan-Hell [Accesat în: 26.03.2024].

pagina sa în grai șvăbesc în corpul cotidianului *Național* editat în limba germane, revista sa anuală Glasnik.[10]

În ce privesc centrele culturale care au ca destinație conservarea și transmiterea documentelor despre minoritățile etnice din Banat, cele mai importante sunt: Institutul intercultural din Timișoara, Consulatul General al Republicii Serbia la Timişoara, Institutul francez din Timișoara, Institutul german din Timișoara, Consulatul Onorific al Republicii Bulgaria la Timișoara, fiecare deținând o colecție de documente pe diverse domenii strict în ceea ce privesc minoritățile etnice din Banat.

Institutul intercultural din Timişoara a apărut în contextul în care un grup de intelectuali din Timișoara a înaintat propunerea de a pune în funcționalitate un centru de promovare la dimensiunea interculturală în materie de educație și cultură, Ministerului român și a Consiliului Europei în anul 1990., Institutul intercultural al Timișorii a luat ființă în anul 1992 și promovează valorile și principiile din perspectiva interculturală.[11]

Pe pagina Institutului intercultural Timișoara se pot accesa și resurse educaționale, studii, strategii, ghiduri și alte documente relevante produse de Institutul Intercultural Timișoara și / sau partenerii săi. Aceasta constituie o mica bibliotecă proprie cu documente de interes ce pot pot fi utile profesorilor, formatorilor, autorităților publice, organizațiilor societății civile, jurnaliștilor și altor părți interesate.[12]

Resurse pe domenii de activitate: Educație interculturală, educație pentru cetățenie democratică, educație pentru drepturile omului, migrație, romi, tineret, cultură și cooperare transfrontalieră, diversitate și mass-media. Alte categorii de resurse: Resurse pentru profesori, studii și cercetări, strategii, management de proiecte. Printre documentele oferite de Institutul intercultural Timișoara se află publicații ca: *Migrant în România* – Numărul 1, Anul 2009 – cu variantă de descărcare pdf.

Redescoperirea valențelor explicative și hermeneutice ale interculturalității ca resursa coeziunii sociale constituie singura instanță nepoluată ideologic de reflexia colectivă pentru identificarea unor noi instrumente de construire a unei lumi în care diferențele să nu mai fie privite ca handicap ci ca un potențial valoros pentru un nou tip de unitate în diversitate. Interculturalitatea definește ipostaza dialogală a al culturilor prin intrarea în rezonanță a diferențelor în timp ce multiculturalismul se focalizează pe construirea identitară a diferențelor. Timișoara capitala tradițională a Banatului românesc, s-a afirmat ca sursă interculturală în dimensiunea sa activă. Profesorul Buzărnescu vorbește despre principiile Institutului Intercultural Timișoara, că acestea susțin instituționalizarea unui model de relaționare performantă a etniilor diferite care prin coexistență pașnică au creat un tip original de interculturalitate: interculturalitatea activă a Banatului.[13]

Concluzii:

Acest studiu va constitui parte a studiului empiric din teza de doctorat *Diversitatea lingvistică și culturală din Banat reflectată în colecțiile bibliotecilor bănățene.* Dacă descoperirea minorităților din Banat românesc, analiza minorităților din această regiune și evidenţierea rolului lor pentru comunitate sunt primele puncte-cheie care vor fi parcurse în teză, următoarele aspecte studiate privesc modul cum sunt reprezentate minoritățile din

[10] UNIUNEA SÂRBILOR DIN ROMÂNIA. *Retrospectivă Istorică*. Disponibil la: https://savezsrba.ro/ro/sarbii-din-romania/ [Accesat în 20.04.2024].

[11] CHEVALIER, Jacques; RUS Călin. *Timișoara-Roumanie un model interactif d interculturalite, L'institute intercultural de Timișoara.* Timișoara: Olimp Printing Services. 1999, pp.14-16.

[12]INSTITUTUL INTERCULTURAL TIMIȘOARA. *Resurse.* Disponibil la: https://www.intercultural.ro/resurse/ [Accesat în: 20.04.2024].

[13] BUZĂRNESCU, Ștefan; BUZĂRNESCU, Ana. GALANTON, Mihaela. *Interculturalitatea sursă de coeziune socială.* Craiova: Editura M.Dutescu. 2016. pp.73-76.

Banatul românesc în colecțiile bibliotecilor și în toate entitățile și instituțiile și organizațiile existente și sau oficiale.

Subiectul acestei teme a presupus realizarea unei cercetări despre minorități (cine sunt, istoria, care sunt etniile cum se autoidentifică aceste comunități în zona Banatului, ce fac acestea, cine sunt personaliățile marcante și cum s-au remarcat și se remarcă, sub ce forme identitare se regăsesc, care sunt domeniile cele mai reprezentative prin care s-au remarcat) Interculturalitatea reprezintă o resursă inepuizabilă de optimizare culturală.[14]

Pornind de la cele menționate mai sus, documentația și cercetarea nu pot îndeplini criteriul de exhaustivitate pentru că subiectul este dinamic iar cunoașterea, documentarea și analiza pot reprezenta parțial realitatea propriu-zisă. Cu toate acestea, concretizarea studiului de față a condus la o apropiere și familiarizare a subiectului.

BIBLIOGRAPHY

ALEXANDRESCU, Grigore. *Război în Banat.* În revista *Morisena revistă de cultură istorică*. anul III, nr.1 (9)/2018, Cenad. 2018, p. 54.

ANCUȚA, Cătălina. *Studiu geografic al disparităților teritoriale din Banatul românesc.* Timișoara: Mirton. 2008. (277 p.)

BUZĂRNESCU, Ștefan. *Un model de interculturalitate activă Banatul românesc*. Timișoara: Editura de Vest, 2004. (224 p.)

BUZĂRNESCU, Ștefan; BUZĂRNESCU, Ana. GALANTON, Mihaela. *Interculturalitatea sursă de coeziune socială.* Craiova: Editura M.Dutescu. 2016. (143 p.)

CADASTRU ONLINE. *Instituțiile minorităților naționale* Disponibil la: https://adatbank.ro/regio/ispmn/institutii/?oldal=org%7C206 [Accesat în 20.04.2024].

CENTRUL INTERDISCIPLINAR DE STUDII REGIONALE UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA. *Banatul din memorie studii de caz* . Timișoara: Marineasa 2008, pp. 260-261. (333 p.)

CHEVALIER, Jacques; RUS Călin. *Timișoara-Roumanie un model interactif d interculturalite, L'institute intercultural de Timișoara.* Timișoara: Olimp Printing Services. 1999. (168 p.)

CIOBANU, Tiberiu. *Monografism bănățean istoria medievală a Banatului reflectată în monografii alcătuite în a doua jumătate a secolului XIX și prima jumătate a secolului XX*. Timișoara: Eurostampa. 2008. (119 p.)

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA ONLINE. *Stefan Hell*. Disponibil la: https://www.britannica.com/biography/Stefan-Hell [Accesat în: 26.03.2024].

FUNDAȚIA DIASPORA. *Cronologia orașelor bănățene*. Timișoara: Marineasa. 2009, p. 100.

FUNDAȚIA DIASPORA TIMIȘOARA ÎN COLABORARE CU CATEDRA DE ȘTIINȚE POLITICE UNIVERSITATEA BABEȘ BOLYAI CLUJ. *Imaginea celuilalt și Comunicare în comunicațiile locale multe etnice* Timișoara: Marineasa. 2006. (206 p.)

INSTITUTUL INTERCULTURAL TIMIȘOARA. *Resurse*. Disponibil la: https://www.intercultural.ro/resurse/ [Accesat în: 20.04.2024].

INSTITUTUL PENTRU STUDIEREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE. *Minoritatea bulgară 1994*. Disponibil la: https://ispmn.gov.ro/node/minoritatea-bulgar-1994 [Accesat în 16.04.2024].

[14] BUZĂRNESCU, Șefan. *Un model de interculturalitate activă Banatul românesc*. Timișoara: Editura de Vest, 2004, pp.6-7.

INSTITUTUL PENTRU STUDIEREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE. *Minoritatea sârbă* 1999. Disponibil la: https://ispmn.gov.ro/node/minoritatea-srb-1999 [Accesat în 20.04.2024].

LUCHESCU, Gheorghe. *Din galeria personalităților timișene – Centrul de Conservare și Valorificare a Tradiției și Creației Populare Timiș*. Timișoara : Dacia-Europa Nova. 1996. (334 p.)

MITEV, Vladimir. *Vedere de stânga către alegerile viitoare din România*. Disponibil la: https://ro.baricada.org/vedere-de-stanga-catre-alegerile-viitoare-din-romania/ [Accesat în: 26.03.2024].

MORARU, Alexandru. *Un prozator: Duşan Baiski*. În publicația *„Banatul“* nr. 1/1994, p. 10.

NEUMANN, Victor. *Interculturalitatea Banatului*. Ediția a 3-a revăzută și adăugită. Iași: Editura Universității ”Alexandru Ioan Cuza”. 2015. (176 p.)

NISTORESCU, Laurențiu. *În literatură și artă, politica are alte reguli*. În publicația „Renașterea bănățeană“ nr. 4825/2005, p. 5.

ȘEULEAN, Paul. *Comunitatea germană din Cluj, Sibiu și Timișoara în perioada interbelică: (1918-1938) abordare comparativă*. Volumul 1. Cluj Napoca: Argonaut, 2012, pp.30-31.

TULLIUS, Nicolaus. *Din Banat în Canada: Cronica unei călătorii de o viață*. Timișoara: Orizonturi universitare. 2013, 189, p.10 (189 p.)

UNIUNEA SÂRBILOR DIN ROMÂNIA. *Retrospectivă Istorică.* Disponibil la: https://savezsrba.ro/ro/sarbii-din-romania/ [Accesat în 20.04.2024].